

СЛОЈЕВИТО ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ У САВРЕМЕНОМ УРБАНОМ ПОДРУЧЈУ

Наташа Живаљевић Луксор¹

Нађа Куртовић-Фолић²

УДК: 719(4)

DOI: 10.14415/konferencijaGFS 2016.074

Резиме: Према савременој међународној доктрини заштите градитељског наслеђа неопходно је равноправно сагледати све слојеве проистекле из културних утицаја народа који су кроз историју обитавали на одређеном урбаном подручју. Градитељско наслеђе може бити заробљено испод савременог урбаног ткива, а његова презентација може бити комплексан проблем. У новије доба у Србији, као и у ширем окружењу, претњу по слојевито градитељско наслеђе приликом планског ширења урбаног ткива могу представљати непотпуно вредновање, нестручно управљање или недостатак професионалне вештине и креативности при презентацији *in situ*. У овом раду су анализирана новија решења презентације слојевитог градитељског наслеђа у региону која, због сличности културно-историјских утицаја, могу бити корисна за унапређење урбанистичког обликовања јавних простора са слојевитим архитектонским наслеђем и свеукупно очувања градитељске баштине у Србији.

Кључне речи: градитељско наслеђе, урбано подручје, трансфер знања

1. УВОД

Према савременој међународној доктрини заштите градитељског наслеђа неопходно је равноправно сагледати све слојеве проистекле из културних утицаја народа који су кроз историју обитавали на одређеном урбаном подручју.

Када се говори о „заједничком“ Европском наслеђу, овај атрибут тачно и прецизно описује наслеђе на тлу Старог континента, иако може звучати као парола у служби подршке политици уједињене Европе: кроз историју, границе су се стално мењале, а на тлу Балкана учестало, почетком XX века и активно од 1990-их па све до данас (имајући у виду да су неке границе и даље отворени политички проблеми). У Фарској конвенцији се експлицитно и детаљно говори о заједничком културном наслеђу, препознавању културних вредности без обзира на порекло,

¹ Наташа Живаљевић Луксор, докторант, Грађевинско-архитектонски факултет Универзитета у Нишу, Александра Медведева 14, Ниш, тел: 018243363 e-mail: nluxor@gmail.com

² Проф др Нађа Куртовић Фолић, редовни професор, Факултет техничких наука Универзитета у Новом Саду, Трг Доситеја Обрадовића 6, Нови Сад, e-mail: nfolic@gmail.com¹Aleksandra Miric, architect-conservator, PhD student-researcher at the Institute for the study of ancient architecture IRAA, Aix en Provence, France, PhD student at the Faculty of Civil Engineering and Architecture, Nis, aleksandramiric@yahoo.com

развоju znaња o kulturnom nasledju kao resursu miroљubive koegzistencije kroz jachaње поверења и међусобног разумевања, и истиче значај културне разноврсности за друштво, колико и значај заједничке историје у међунационалном дијалогу. Из заједничке историје, произилази и могућност сврсисходне размене искустава у решавања проблема очувања културног наслеђа, у овом случају презентације слојевитог градитељског наслеђа у урбаном подручју. Прихватајући закључке Фарске конвенције, посебно о сарадњи и размени знања, као својеврсне смернице за унапређење бриге о градитељском наслеђу у најширем смислу, у овом раду су анализирани примери из региона – студија случаја презентације археолошког наслеђа *in situ* у градском језгру Софије и Пловдива и применљивост таквих модела на презентацију археолошког наслеђа Ниша и Беле Паланке. Ово истраживање доприноси обогаћивању свеукупног знања о моделима презентације слојевитог градитељског наслеђа у урбаном подручју.

2. ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ

Археолошко наслеђе на подручју Бугарске и Србије, јужно од Дунава, потиче из праисторије, антике и средњег века. На подручју Бугарске, археолошко наслеђе припада праисторији, трачанском наслеђу, тз. класичној археологији (Грчка, односно Македонија, и Рим) или средњовековном периоду[1]. На подручју Ниша и Беле Паланке пронађени су бројни археолошки налази из праисторије (нарочито вредни налази из енеолита, 3000-2000 године пре нове ере), из периода римске и рановизантијске владавине (од I до VI века н.е.) и средњег века (и то, посебно занимљиве налазе из периода XI-XIII век) [2].

Слика 1. Савремене државне границе на Централном Балкану[3]

Велики број насеља настао је током римске владавине овим подручјем, а захваљујући Витрувију, јавности је познато са колико пажње су бирана места на којима су оснивани ови градови – првобитно утврђени војни логори (као и ритуали који су при том спровођени). Избор локације је произишао превасходно из

различитих природних погодности, а затим и из стратешких предности и саобраћајних веза. Ове карактеристике су углавном остале непромењене до савременог доба, па разлози, због којих су насеља оснивана управо на тим локацијама, нису престали да постоје. Историја нас учи и да су се становници много пута враћали и обнављали насеља, упркос бројним ратовима, рушењима и страдањима. Примера ради, урбана насеља на подручју савременог Ниша су рушено најмање 12 пута, од настанка у III веку, током Старог и Средњег века, а од тога најмање два пута катастрофално. Воља за обновом се може објаснити разним мотивима, а по правилу и алузивним али широко прихваћеним појмом *genius loci*.

Слика 2. Административна подела Балкана на провинције током владавине Трајана (II в.н.е.), за време Римског царства (IV н.е) и Византијског царства (XII в.н.е.) [4,5,6].

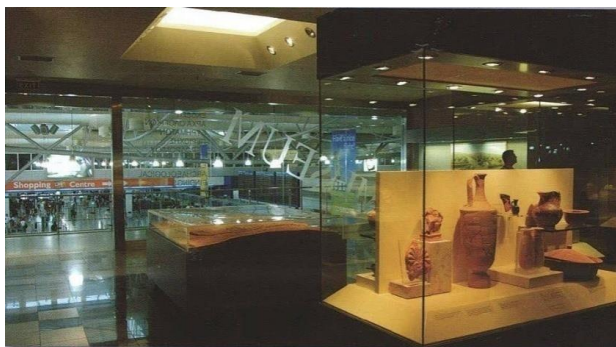
Истрајност и упорност у обнови и очувању континуитета насеља, довели су до настанка вишеструких слојева архитектонског наслеђа, једног изнад другог, од Антике до савременог доба. Вероватно је да је најпознатији такав пример град Рим, и то због обима и значаја градитељског наслеђа, као и због обима интервенције са циљем осавремењења градског ткива, која је предузета током XX века. Рим се по правилу наводи и као један од најтрагичнијих примера конфликта између прошлости и садашњости, у ком је изгубљено значајно градитељско наслеђе. Према теоретичару Штубену (Joseph Hermann Stubben, 1845-1936), Немачком архитекти и планеру, који је 1890. објавио утицајни текст *Der Städtebau*[7], савремен град се мора развијати над постојећим историјским ткивом и искористити предности постојећих локалних погодности [8]. Овом принципу се

у теоријском смислу супродставио Ђованони (Giovannoni, 1913), подсећајући на значај естетског и етичког у животу града и тврдећи да они нису мање значајни него у животу појединца. Из овог је проистекао теоријски (урбанистички) принцип „Diridamento“ који је подразумевао планско слабљење саобраћајних токова кроз историјско језгро и изградњу обилазница, а који је, нажалост, само делимично и примењен у Риму под Ђованонијевим утицајем (ib.). У пракси, ново урбано ткиво у Риму као и многим другим градовима великим делом настало је на рачун старог, услед очигледних практичних погодности таквог развоја, па се изградња новог урбаног ткива над остацима историјских градова може сматрати честим случајем.

Слика 3. Центар Марсеја 1967. [8]

Иако изузетно важан, Рим је један од многих градова који су се у савремено доба сучили са проблемом коегзистенције археолошких налаза и савремених грађевина на истом простору (в. ил. 3). Изградња Атинског метроа (ил.4) , током припрема за Олимпијаду 2004 разоткривено је огромно богатство античког наслеђа на тлу Атине, али и бројни изазови презентације *in situ*. У Србији, Ниш, Бела Паланка и Сремска Митровица су типични представници насеља која су настала над остацима античких градова (Naissus, Remesiana и Sirmium, респективно).

Слика 4. Атина – презентација *in situ*[9]

3. МОДЕЛИ ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ АРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА У УРБАНОМ ПОДРУЧЈУ СОФИЈЕ И ПЛОВДИВА

Покривање великих површина са археолошким налазима у центру Софије, на локацији Ларго (слика 5.) имало је за циљ заштиту од атмосферских утицаја вредних археолошких налаза, откривених у близини Националног археолошког музеја цркве Св. Петке. Уређење пасарела, надкривање и претварање у музејски простор, део су националног пројекта у који је инвестирано 3 милиона евра. Црква Св. Петке са остацима порте претходно је обновљена и изложена без заштитне грађевине. На фотографијама се види промена „слике града“ због одлуке да се налази покрију.

Слика 5. Софија – пројекат покривања археолошког налазишта на локацији Ларго [3], [10] према [11], у близини Националног археолошког музеја (горе десно) [3] и цркве Св. Петке [12] (доле десно)

Други пример на подручју Софије, удаљен око 500 метара од локације Ларго,

односи се на некрополу откривену испод храма Свете Софије. Истраживање је почело 1990., настављено 1996 и 2005, а завршено 2010. За потребе презентације ове ранохришћанске некрополе са око 60 гробница изграђен је тунел дуг 17 метара.

Слика 6. Презентација некрополе испод цркве Свете Софије [13]

У најужем центру Пловдив откривен је антички стадион, испод пешачке улице. Стадион *Trimontium* саграђен је у доба владавине императора Хадријана (117-138 г.н.е.), дугачак је 240м и широк 50м, а предвиђен је за 30 000 гледалаца. Атлетска стаза је типично дуга 1 стад, око 185м. Грађевина је добро очувана, и презентована једним делом (завршетак гледалишта). Имајући у виду да се највећим делом налази испод пешачке зоне, највећи део стадиона није приказан, али је у партеру пешачке улице означен габарит, посебно позиција пилона на улазу у стадион (слика 7), како би се дочарала грандиозност грађевине.

Слика 7. Почетак стадиона (лево) са диспозицијом два пилона (десно)

4. МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА

Савремена достигнућа у грађевинарству 22. април 2016. Суботица, СРБИЈА

Слика 8. Пловдив – презентација завршетка античког стадиона (лево) поред савремених грађевина и џамије из периода Отоманске владавине (десно) (аутори)

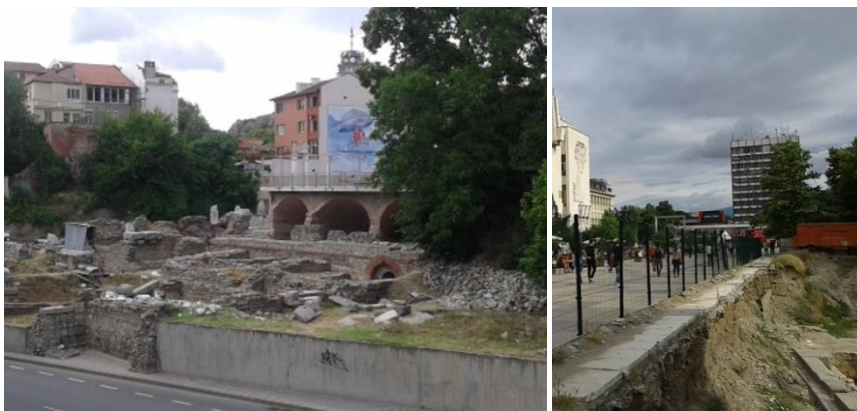

Слика 9. Пловдив – наговештај продужетка зида у партеру пешачке улице и лапидаријум на отвореном у непосредној близини (доле) (аутори)

Слика 10. Пловдив – музеј Тракарт у сутерену, испод пасареле (аутори)

На слици 8. приказан је контраст између античке грађевине и савремене архитектуре (лево), односно грађевине из Отоманског периода (десно). Тамо где није било могуће приказати остатке зида (слика 9) наставак зида је означен одговарајућом обрадом партера, а затрављени насип употребљен је за лапидаријум.

Слика 11. Пловдив - музеј на отвореном (лево) и пројекат истраживања и презентације археолошких налаза поред главног градског шеталишта(десно)(аутор)

Трећи пример у центру Пловдива (слика 10.) односи се на музејску презентацију налаза, презентованих на месту открића. Музеј Тракарт је смештен у сутерену, испод надвожњака и пасареле. На слици 11. приказана су још два примера когзистенције презентованог градитељског наслеђа и савременог урбаног ткива. На слици лево приказан је музеј на отвореном, а десно истраживање које је у току и недовршено уређење археолошких налаза, поред шеталишта, у наставку главне пешачке улице у Пловдиву.

4. ДИСКУСИЈА: МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ ИСКУСТВА ИЗ РЕГИОНА НА ПРЕЗЕНТАЦИЈУ АРХЕОЛОШКИХ НАЛАЗА У УРБАНОМ ПОДРУЧЈУ НИША И БЕЛЕ ПАЛАНКЕ

Током 2011. и 2012. г., у Нишу је откривен део ранохришћанске некропола са 32 гробнице, приликом изградње нове текстилне фабрике (слика 12). Некропола се налази источно од Нишке Тврђаве – од комплекса касарне на северозападу до комплекса текстилне фабрике на југоистоку, и од порте Пантелејске цркве на северу, до обале Нишаве на југу (слика 13). Западни делови некрополе (где се налази гробница са мартиријумом, културно добро од изузетног значаја) били су познати од раније, а овом приликом су одкривене гробнице припадника вишег средњег staleжа, за бројним артефактима од племенитих материјала. Власници

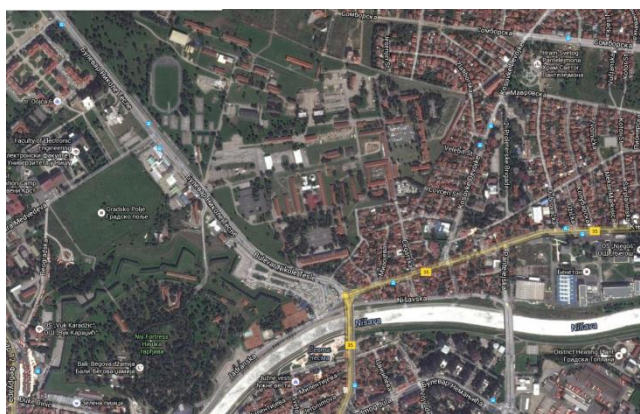
4. МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА

Савремена достигнућа у грађевинарству 22. април 2016. Суботица, СРБИЈА

фабрике су пристали једино на компромис да се ниво фабрике подигне за 1 метар, што значи да се гробница може презентовати једино у форми подземног музеја.

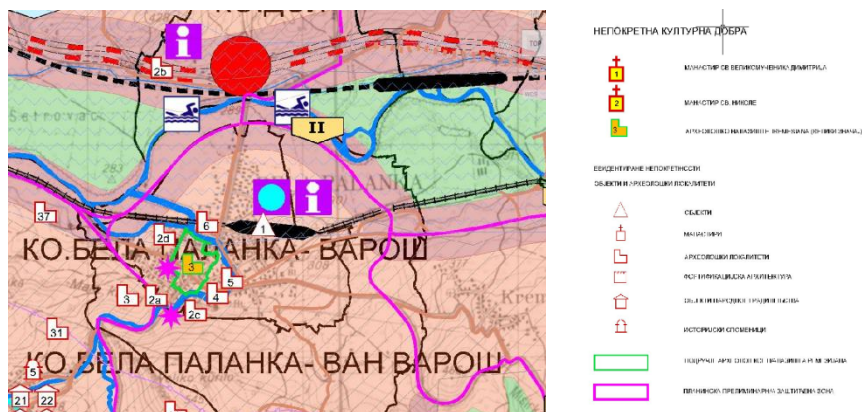
Слика 12. Откритије дела некрополе приликом изградње текстилне фабрике у Јагодин мали у Нишу [14] према [11]

Слика 13. Диспозиција некрополе у Јагодин мали, [3]

Савремена Бела Паланка се налази изнад античког насеља, а то подручје је заштићено одговарајућим планским документом (Слика 12). Археолошки налази су лоцирани плитко испод садашњег нивоа терена, па су темељи савремених грађевина грубо нарушили интегритет античке грађевине. Фотографија (Слика 12, доле) приказује базилику чија је апсида базилика заробљена темељима савременог резиденцијалног објекта. У односу на потпуну небригу у ранијем периоду, овде је очит напредак у поштовању законских одредби о заштити градитељског наслеђа и презентација *in situ* дела објекта који је доступан. Искуство из Пловдива у

парцијалној презентацији објекта представља добру референцу за решавање проблема презентације базилике.

Слика 12. Бела Паланка - Извод из Просторног плана општине Бела Паланка са назначеном зоном заштите (горе[15]), фотографије са лица места [16] и карта на сателитском снимку (доле) [3]

5. ЗАКЉУЧАК

Претходни примери потврђују сложеност презентације слојевитог градитељског наслеђа, посебно оног које је делимично заробљено испод савременог урбаног ткива. Упркос евентуалном лошем стању археолошких остатака, наведени примери указују да је могуће формулисати моделе презентације који омогућавају да се и такво непокретно културно наслеђе, учини доступним у мери у којој може остваривати потребну друштвено-економску функцију. Очигледна програмска и визуелна сличност градитељског наслеђа два географски блиска подручја западне Бугарске и југоисточне Србије, која је проистекла из заједничке историје, чини

трансфер знања и искуства могућим и пожељним у циљу даљег унапређења бриге о заједничком градитељском наслеђу.

ЗАХВАЛНОСТ

Рад је резултат дела истраживања на пројекту ТР 36042 финансираном од стране Министарства образовања, науке и технолошког развоја Србије

ЛИТЕРАТУРА

- [1] <http://naim.bg/en/content/category/100/32/>, преузето 1.4.2016.
 - [2] <http://narodnimuzejnjs.rs/>, преузето 1.4.2016.
 - [3] **Google Maps**, преузето 1.4.2016.
 - [4] <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=436185>, преузето 1.4.2016.
- Интернет:**
- [5] FJ-de - Vlastito djelo. Karte ist erstellt von mir - Vorlage Demis
<http://www.demis.nl/wms/mapclip.htm>, Public Domain,
 - [6] https://en.wikipedia.org/wiki/Byzantine_Empire#/media/File:The_Byzantine_Empire,_c.1180.svg
 - [7] [The Byzantine Empire, c.1180 - Byzantine Empire - Wikipedia, the free encyclopedia](#), преузето 1.4.2016.
 - [8] **Jokilehto, J.** 1989
 - [9] **Chéné CNRS/CCJ/Université Aix-Marseille**, 100 Ans D'Archéologia en Provence-Alpes-Côte d'Azur, *Archéologia*, 2009, No. 462, pp 52-53
 - [10] **Crancon, S**, La Nouvelle Athènes, *Archéologia*, 2009, No. 471, pp 54-55
 - [11] <http://flipfloppeople.com/Sofia-History-in-a-Nutshell-67> преузето 20.4.2015.
 - [12] **Živaljević-Luxor, N., Kurtović-Folić, N.**, *Transversal Actions for Improving Heritage Managment in Serbia* II Congreso Internacional de buenas practicas en Patrimonio Mundial Personas y comunidades 29-30 Abril, 1 Mayo, 2015
 - [13] <http://sofiaglobe.com/2014/08/21/> преузето 1.4.2016.
 - [14] <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1419912&page=70>, преузето 1.4.2016.
 - [15] <http://rs.seebiz.eu/nis-jos-jedan-benetton/ar-20891> (accessed 2015), преузето 1.4.2016.
 - [16] **ЈП Завод за урбанизам Ниш**, *Просторни план општине Бела Паланка* 2009-2024, Бела Паланка **Интернет:**
<http://www.belapalanka.org.rs/download/PPO%20BELA%20PALANKA.pdf>
 - [17] <https://en.wikipedia.org/wiki/Remesiana>, преузето 1.4.2016.

MULTI-LAYERED ARCHITECTURAL HERITAGE IN THE CONTEMPORARY URBAN AREA

Summary: According to the contemporary international heritage doctrine, it is necessary to consider all of the layers arising from cultural influences of peoples who have lived in a particular urban area, through history, on equal bases. The archaeological heritage may be trapped beneath modern urban fabric and presentation of such architectural heritage may be a complex problem. Recently, multi-layered architectural heritage during planned expansion of urban fabric in Serbia and in the region may be threatened by an incomplete evaluation, incompetent heritage management, or lack of professional skills and creativity for the presentation in situ. This paper analyses the recent solutions for the presentation of multi-layered architectural heritage in the region, which are useful for the improvement of urban planning and design of public spaces with a multi-layered architectural heritage of Serbia, due to the similarity of cultural influences.

Keywords: built heritage, urban area, knowledge transfer